

Ks. Antoni Podleś

PONTYFIKAŁ PŁOCKI Z XIII WIEKU

Wśród wielu instytucji kościelnych diecezji płockiej, które ucierpiały na skutek działań wojennych, a następnie lat 1939—1945, należy wymienić bibliotekę seminaryjną. Uległo zagładzie wiele cennych manuskryptów, inkunabułów i starych druków, w tym także kodeksów liturgicznych. Część zasobów bibliotecznych została spalona na miejscu, inne w roku 1941 wywieziono do Królewca i włączone zostały do Staats-und Universitäts Bibliothek. Dalszy los cennych zbiorów jest nieznan. Ani jeden rękopis nie powrócił i mimo poszukiwań nie ma wiadomości, gdzie mogłyby się znajdować. Z pewnością jednak nie wszystkie książki uległy zniszczeniu; przynajmniej część ich ocalała i musi się znajdować w Niemczech Zach. lub w innych krajach¹.

Dziwnym zbiegiem okoliczności udało się ostatnio odnaleźć jeden kodeks liturgiczny z XIII wieku, zwany pontyfikałem płockim. Znajduje się ten kodeks w Monachium w Bayerische Staatsbibliothek. Obecnie nosi sygnaturę CLM 289 38. W katalogu tamtejszej biblioteki posiada następujący opis: „CLM 289 38 — Rytuwał z Pontyfikałem, początek XIV w., 270 185 mm. Pergamin, 211 kart. Ozdobne inicjały. Pochodzenie cysterskie. Nabyty na aukcji u Hartung i Karl, Monachium 28 V 1973 r. (Aukcja 3, nr 133). Nr akt: 73/5954”.

Okazuje się, że tak opisany kodeks jest pontyfikałem płockim z XIII w., który do chwili wybuchu II wojny światowej znajdował się w bibliotece seminaryjnej, mając najpierw sygnaturę C. 63, później N. 29.

Ks. Józef Michalak często daje z niego wypisy, zwłaszcza omawiając obrzędy roku kościelnego, datując go na przełom XII/XIII wieku².

Wspominają o nim również Wojciech Kętrzyński³ i Władysław Abraham⁴. Ten ostatni podaje nawet dokładny wypis *Benedictio sponsae et sponsae*⁵. Znają go także ks. Zdzisław Obertyński⁶ i Władysław Sémkowicz⁷.

¹ Por. W. Lis, *Martyrologia duchowieństwa diecezji płockiej podczas II wojny światowej*, „Studia Płockie”, 3 (1975), s. 396—397.

² J. Michalak, *Zarys liturgiki*, Płock 1939, s. 217, 193, 124, 121, 110.

³ *Monumenta Poloniae Historica*, Warszawa 1961, t. 5, s. 990.

⁴ W. Abraham, *Zawarcie małżeństwa w pierwotnym prawie polskim*, Lwów 1925, 3. 406—412.

⁵ Tamże, s. 433—434.

⁶ Z. Obertyński, *Pontificale arcybiskupa lwowskiego Jana Rzeszowskiego w bibliotece kapitulnej w Gnieźnie*, Lwów 1930, s. 208.

⁷ W. Sémkowicz, *Paleografia łacińska*, Kraków 1951, s. 180.

O przynależności do Płocka i jego używaniu świadczą także teksty samego kodeksu. Archidiakon, zwracając się do biskupa z prośbą o udzielenie święceń przedstawionym kandydatom, prosi o wyświęcenie ich „ad titulum sanctae Plocensis ecclesiae”. Na ostatnie karcie widniej dobrze czytelny napis: „Liber ecclesiae Plocensis”.

Posiadam mikrofilm tego kodeksu. Na jego podstawie można stwierdzić, że kodeks zachował się dobrze i jest zasadniczo czytelny. Na marginesie posiada wiele dopisków, które, niestety, nie zawsze są czytelne. Kodeks składa się z tzw. poszytów „quaternionów”; kolejności składek strzegą reklamanty, które świadczą, że zachował się w całości. Jest oprawiony w skórę. Na wewnętrznej stronie okładki napisano ołówkiem: „Wcześniej oprawa skórzana (XIX wiek), bez stempla i linii, okładka z drzewa sosnowego, zniszczona”.

Kodeks zawiera LXXIX tytułów — I. Incipit ordo ad examinandum electum episcopum; LXXIX. Ordo ad visitandum et unguendum infirmum. Ponadto nie numerowane: Ad succurrendum his qui a demonio vexantur Hystoria sancte Katherine super Magnificat antiph., Ordo de benedictione vasculi Corporis Christi, Benedictio humeralis, Exorciso te creatura salis oraz Ordo ad baptisandos pueros.

Pisarz używa dwóch kolorów farby. Karty są liniowane prawdopodobnie ołowianym rylcem.

Poszczególne karty zostały ponumerowane ołówkiem. Jest to jednak czynność późniejsza. Istnieje aż potrójna numeracja kart. Na dole karty w prawym rogu istnieje numeracja ciągła od 1 do 211. Od k. 38 pojawia się druga numeracja, u góry karty. Wreszcie od k. 42 czytelna jest numeracja trzecia, także u góry karty. Numeracje te nie pokrywają się jednak ze sobą. I tak, ciągła numeracja dolna, rozpoczynająca się od pierwszej karty zapisanej, jest zawsze niższa o trzy karty w porównaniu z numeracją górną pierwszą, np. dolna k. 38, górna k. 41. Trzecia foliacja jest najmniej konsekwentna i niekompletna. Najprawdopodobniej najstarsza jest numeracja górna pierwsza — istniała ona już wtedy, gdy kodeks mieli w rękę Abraham⁸ i Kętrzyński⁹. Możliwe, że numeracja dolna została dokonana dopiero w Monachium. Stała różnica 3 kart między numeracją dolną i górną pierwszą prawdopodobnie wynika stąd, że w pierwszym wypadku — numeracja górna pierwsza, wcześniejsza obejmowała takie 3 karty czyste, ochronne, gdzie na k. 3v istniała notatka, o której wspomina Kętrzyński¹⁰, a której obecnie brak.

Odnaleziony pontyfikał płocki należy do typu pontyfikałów zwanego romano-germanicum. Jest on obecnie przedmiotem szczegółowego opracowania (praca doktorska).

Ks. ANTONI PODLEŚ

⁸ W. Abraham, op. cit., s. 433—434.

⁹ *Monumenta Poloniae Historica*, Warszawa 1961, t. 5, s. 990.

¹⁰ Tamże.